

PROF. DR. FRISNYÁK SÁNDOR
professor emeritus, Nyíregyházi Egyetem Turizmus és Földrajztudományi Intézet,
frisnyak.sandor@nye.hu

SZÁZ ÉVE SZÜLETETT MOHOLI KÁROLY FŐISKOLAI PROFESSZOR

Száz esztendővel ezelőtt, 1916. augusztus 10-én született Szabadkán Moholi (Karakasevich) Károly geográfus, az általános iskolai földrajztanárképzés és az Alföld-kutatás kiemelkedő egyénisége. Életrajzáról, tanári és tudományos alkotó tevékenységéről először 2010-ben, halálának 15. évfordulóján az egykori tanítványai és munkatársai tartottak előadásokat.¹ Az ünnepi konferencián elhangzó életműösszegző előadások és visszaemlékezések emlékkötetben jelentek meg.²

Az ünnepi rendezvényen több előadó említette Moholi Károly szerb nemesi származását és ezzel összeférhetetlennek tűnő párttagságát, de nem magyarázták az okát: az önvédelmet. Talán ennek tulajdonítható, hogy halála után senki sem írt róla nekrológot, ahogy ez egy ilyen kiemelkedő tanár, tudomány- és intézményfejlesztő személyiség esetében a pályatársak alapvető kötelessége. Az emlékülésen nem beszéltek arról, hogy Moholi Károly – a magyar értelmiség többségéhez, vagy szűkebb szakterületünk legjelentősebb művelőihez hasonlóan, alkalmazkodó ember volt: megtartotta hitét, őseitől, tanáraitól örökölt értékrendjét. S azt is kevesen tudják, hogy az 1948-as hatalomváltást követő szemlélet- és módszerváltoztatások idején, Moholi Károly és az intézmény idősebb professzorai, docensei átörökítették a szegedi polgári iskolai tanárképző főiskola hagyományait, kialakult rendjét: az értékalkotást és -közvetítést, vagyis az értelmiségi szakemberképzés és a tudományművelés összekapcsolódó követelményét, a teljesítmények tiszteletét és a haza szolgálatát. Ide kívánczó megjegyzés, amit sokan megerősíthetnek, a szerb szülőktől származó Moholi Károly magyar hazafi volt és ezt nyíltan is megvallotta, életútjának tetteivel is bizonyította, amikor az internacionalizmus erősítését jelölték meg a főiskolán folyó tanárképzés legfontosabb nevelési feladatának. Minden előadó magasra értékelte Moholi professzor szakmai felkészültségét, előadásainak színvonalát, szigorúságát, követelményrendszerét és mindezekkel párosuló mélységes humanizmusát.

Az 1960-as években, amikor adjunktusként a Szegedi Tanárképző Főiskola földrajz tanszékén tanítottam, közeli kapcsolatba kerültem Moholi Károssal, aki (abban az időben Szabó László (1903–1976) tanszékvezető professzor helyetteseként) nem csak főnököm, példaképem és tanítómesterem is volt. Miskolcra ingázó oktatóként a hét első három napján reggeltől estig a tanszéken, a könyvtárszobában dolgoztam, sőt egy idő után – igazgatói engedéllyel – az éjszakáimat is ott töltöttem. Napjában többször is bejött hozzám Moholi Károly és amikor a munkánk megengedte, hosszasan beszélgettünk szakmai-pedagógiai és kutatás módszertani kérdésekről. Megismertette velem a főiskola 1873-ban Budán kezdődő, 1928-tól Szegeden folytatódó történetét, s annak részeként a földrajztanárképzést, a nagy elődök, pl. Littke Aurél (1872–1945) és Schilling Gábor (1887–1957) munkásságát. Úgy éreztem, és ma is úgy látom, Moholi Károly minden feladatkörében, oktató, kutató és tudományos szervező tevékenységében folytatója volt a példaként említett nagy elődöknek. Moholi többször kapott kedvező, magasabb beosztást jelentő állásajánlatot, de hűséges maradt a rajongásig szeretett munkahelyéhez és az önmegvalósítást-kiteljesedést jelentő folyamatosságához.

Moholi Károly emléke előtt tisztelgő rövid előadásomban³ nem térek ki azokra az életrajzi adatokra és munkásságának egy-egy részterületét ismertető írásokra, amelyek az em-

lékkötetben összefoglalják gazdag életművét.⁴ Megemlékezésem egyrészt figyelemfelhívás a 100. évfordulóval kapcsolatos feladatokra, élettörténetének tudományos igényű feldolgozására, másrészt arra törekszem, hogy a szakirodalmi munkásságában fellelhető hisztogeográfiai elemek rövid ismertetésével Moholi Károlyt is elismerjük a szűkebb szaktudományunk, a történeti földrajz művelőjeként.

Az emlékkötet Moholi Károly legfontosabb publikációi c. fejezetében hatvan tétel szerepel. Az első írásműve 1942-ben, a többi 1956-tól 1984-ig terjedő időben jelent meg. A főiskolai tankönyvfejezetek és önálló jegyzeteken kívül a tudományos közleményei az Alföld népesség-, település- és gazdaságföldrajzi kérdéseivel foglalkoznak. Az említett tárgykörben végzett kutatási eredményeit a felsorolások között nem szereplő kandidátusi értekezésében foglalta össze (1976). A tanulmányok egy része valamely területi egység (település, mikro- és mezeóregió) komplex gazdaságföldrajzi szintézise. Műveinek többsége agrár földrajz, melyet általában az agroökológiai adottságok rövid összefoglalása és értékelése alapozza meg, másrészt pedig érvényesíti a fejlődéstörténeti módszert, megjelenítve a tájhasználat idő- és térbeli változásait. Tehát a helyzetelemző és értékelő írásaiban a jelen állapot előzményeit, ok-okozati összefüggéseit – egyik tanulmányában pl. Csongrád megye területhasználatának egy évszázados változás-folyamatát – a történeti földrajz módszereivel tárja fel. Az agrár földrajzi és komplex gazdaságföldrajzi dolgozataiban a történeti földrajzi-jellegű részek az integrált környezetátalakító munkálatok kezdetétől a kutatómunka idejéig tartó időmetszetek. Sokat foglalkozik a homoki kultúra kialakulásával és térhódításával, az agrárium hatékonyságát vizsgálva pedig felvázolja az ágazati és térszerkezeti változtatások szükségességét. Megállapítható, hogy Moholi Károly művei nem csak a geográfiai ismereteinket gazdagítják, a terület- és településfejlesztéshez is tudományos alapot képeznek.

A felsorolt tények, pontosabban az 1956-tól folyamatosan megjelenő – hisztogeográfiai elemeket is tartalmazó – munkái és egy, háromnegyed évszázaddal ezelőtt publikált műve, a Maros-szög földrajzi szintézise, a korabeli történeti földrajzi munkákkal is összehasonlítva olyan alkotásnak tekinthető, amely alapján szerzőjét a szűkebb szakterületünk művelőjeként is számon tarthatjuk.

A Maros–Tisza szög földrajza c. doktori értekezése műfaját tekintve ma már teljesen terjedelmében, a megjelenés idején (1942-ben) talán felerészben volt történeti földrajz. A disszertációban feldolgozott 268 km²-es mintaterület egy nagyobb, az országhatáron túl is folytatódó agrárvidék olyan területrésze, amelynek a Moholi által írt természet- és emberföldrajzi jellemzése az egész természeti tájegységre is érvényes. A természet és a társadalom kölcsönhatás-rendszerét vizsgáló emberföldrajz ekkor éli virágkorát és az 1930-as évektől kezdődően egyre több történeti földrajzi (tájrekonstrukcióra összpontosító) tanulmány is megjelenik, többnyire a település- és tájmonográfiák bevezető fejezeteként, ritkábban egy-egy lokális vagy mikroregionális egységről. Feltehetően ezek a kezdemények és a történeti geográfia tudományelméleti kérdéseiről megjelent írások, Bulla Béla és Mendöl Tibor munkái (1938) váltották ki Moholi Károly érdeklődését e tárgykör iránt. Szerepe lehetett annak is, hogy Moholi Károly a főiskolai diploma megszerzése után, 1940–1942-ben a szegedi tudományegyetemen folytatta tanulmányait, ahol Kogutowicz Károly (1886–1948) szellemi műhelyében többen is foglalkoztak a régi kéziratos térképek (az első katonai felmérés) interpretációjával egyes kistájak történeti földrajzi kutatásaival is.

Moholi disszertációjában a Tisza–Maros szög oknyomozó-jelenségmagyarázó földrajzi szintézisére törekedett, alkalmazva a fejlődéstörténeti (genetikai) elvet is. A táj eredeti képét, majd az őstájból kialakult kultúrtájat jeleníti meg. Az ember tájformáló-termesztetátalakító munkáját az 1930–40-es években publikált művek a honfoglalás korától vizsgálják, Moholi pedig – felhasználva a régészet eredményeit – a neolitikumtól, a terme-

lő gazdálkodás kezdetétől vázolja fel a létfenntartási tevékenységeket, megállapítva a tájművelésre és megtelepedésre alkalmas térszintípusokat. S ezt követően több idősíkra tagolva – a társadalom- és gazdaságtörténeti korszakok, illetve makro-folyamatok szerint – elemzi a Tisza–Maros szög tájtörténetét, a kultúrtáj-fejlődés folyamatát, a társadalmi-gazdasági jelenségeket, jelenségcsoportokat. A doktori értekezés mintegy fele „A táj mai képe” c. nagyfejezet, melyben korának népesség-, település- és gazdaságföldrajzát foglalja össze, és a változásfolyamatok irányát ötven–száz évre visszamenően statisztikai adatokkal szemlélteti. S ebben a fejezetben is hangsúlyozza, hogy a Tisza-Maros szög termőtalaja („az őstáj természetes ereje”) elsősorban a mezőgazdasági termelésnek kedvez. Művének befejező részében – az agroökológiai és az ökonómiai feltételrendszer alapján – a Tisza–Maros szög jövőjét, településeinek fejlődési lehetőségét a széleskörű szántóföldi növénytermesztésről a belterjes kertgazdálkodásra való áttérésben látja.

Moholi doktori értekezéséről az emlékülésen Kókai Sándor egyetemi magántanár „A táj és az ember kapcsolata a Maros szög területén (18–19. század) c. előadásában hangsúlyozta, hogy e kistáj komplex szintézisét elsőként a fiatal Moholi Károly – 1942-ben megjelent művében – írta le.

Összegzésként megállapítható, hogy Moholi Károly főiskolai professzor munkásságának minden szakaszában, feladatvállalásának minden területén maradandót értéket alkotott. Tudományos-szellemi örökségét felvállalva, tisztelettel ápoljuk emlékét.

JEGYZETEK

1. Győri Ferenc (2011): Moholi Károly emlékülés. Földrajzi Közlemények 135. évf. 1. pp. 94–96.
2. Bagdi Sándor–Pál Ágnes–Zsiga Attila (szerk.) (2010): Dr. Moholi Károly emlékkötet. Szeged, 206 p.
3. Elhangzott Nyíregyházán a 32. Nyírségi Földrajzi Napok történeti földrajzi szekcióülésén 2016. november 8-án.
4. Bagdi Sándor–Pál Ágnes–Zsiga Attila (szerk.) (2010): i. m.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bagdi Sándor–Pál Ágnes–Zsiga Attila (szerk.) (2010): Dr. Moholi Károly emlékkötet. Szeged, 206 p.
- Bereczki Sándor (1973): A Tanárképző Főiskola 100 éves története (1873–1973) In: Megyeri J.–Moholi K. szerk. A Szegedi Tanárképző Főiskola centenáriumi évkönyve (1873–1973). Szeged, pp. 5–77.
- Győri Ferenc (2011): Moholi Károly emlékülés. Földrajzi Közlemények 135. évf. 1. pp. 94–96.
- Kókai Sándor (szerk.) (2016): A nyíregyházi földrajztanárképzés öt évtizede (1964–2014). Nyíregyháza, 176 p.
- Köves József (szerk.) (1973): 25 éves az általános iskolai tanárképzés. Jubileumi évkönyv a tanárképző főiskolák 25 éves fennállására. Budapest, 580 p.
- Megyeri János–Moholi Károly (szerk.) (1973): A Szegedi Tanárképző Főiskola centenáriumi évkönyve (1873–1973). Szeged, 165 p.
- Simon Gyula (1979): A polgári iskola és a polgári iskolai tanárképzés Magyarországon. Budapest, 289 p.